

ЗАГАДКОВИЙ РУСЬКИЙ КНЯЗЬ У ВІЙНІ ПОЛОВЦІВ З СЕЛЬДЖУКАМИ 1221-1222 РР.

Деякі дослідники висловили припущення, що торгівельні зв'язки Русі зі Сходом, достатньо пожвавлені в X – XI ст., в XII ст. Занепали [1]. Головною причиною цього занепаду вони вважають прихід в південноруські степи половців. Вони відрізали давні торгівельні шляхи Русі зі Сходом по балто-вольському шляху і відрізали шляхи з Київської землі до Чорного моря - "Грецький" (в Візантію), "Соляний" (через Лукомор'я до соляних озер), "Залозний" (до Азовського моря і Тмутаракані). Порушивши давні торгівельні шляхи половці, викликали занепад торгівлі на Русі. Окрім того, половці намагалися порушити соляну торгівлю Київської землі з Галицькою, тим самим втручаючись у внутрішню торгівлю Русі [2]. Інші дослідники дещо пом'якшували негативне ставлення до половців. Хоча половці і нанесли велику шкоду русько-кримським зв'язкам, але вони збереглися до нашествия татар і після нього [3]. Таким чином в цих концепціях заперечувалося існування будь-яких мирних зв'язків між Руссю і половцями.

Але зовнішня торгівля Русі зі Сходом і Кримом на початку XIII ст. знаходилася зовсім в іншому стані. Так, наприклад, дані візантійських джерел XII – першої половини XIII ст. не свідчать про значне послаблення русько-візантійських зв'язків в даний період [4].

Підтвердженням великої ролі Русі в торгівлі між Сходом і Заходом є половецько-руський військовий похід 1221- початку 1222 р. на Судак. Це місто було однією з головних станцій на шляху з Малої Азії в половецькі степи, Русь, Болгар і далі. Сельджуцький султан Ала ад-дін Кейкобад (1219-1236) на прохання і скарги купців, яких "грабували на митницях в Північному Причорномор'ї", направив свого полководця Хусам ад-діна Чупака на Судак. Відчуваючи загрозу, жигелі Судака звернулися за допомогою до половецького хана, а той, в свою чергу, звернувся за допомогою до руського князя. Дізнавшись про це Хусам ад-діна Чупак, вирішив напасти на половців, поки не прийшла допомога з Русі і від половців-саксинів (мешкали у межиріччі Волги і Дону). У вирішальному бою об'єднане половецько-руське військо, що нараховувало 10 тис. вершників зазнало поразки в бою з сельджуками.

Руський князь не брав безпосередньої участі в битві, обмежившись наданням військової допомоги половцям. Дізнавшись про поразку союзників, він направив посла до Хусам ад-діна Чупака з великими подарунками, що склалися з коней і руського льону і 20 тис. динарів, визнавалася обов'язкова виплата баджу (митні збори з ввезених товарів) і хараджу (податку). Він звинуватив у всьому половців і визнав зверхність султана Ала ад-дін Кейкобада [5]. Умови миру були ганебні, але ні до чого не зобов'язували руського князя, адже був недосяжний для султана. Крім того, в зв'язку з монгольськими завоюваннями ні Судаку, ні руському князю не довелося платити податків. Таким чином головним питанням в укладенні миру був контроль за митними зборами в торгівлі Судака. З тексту повідомленого Ібн-ал-Бібі видно, що збирали ці митні збори половці, а факт допомоги їм руського князя вказує, що в Судаку були представлені і торгово-економічні інтереси Русі.

Хто був руським князем, яких саме половців мав на увазі Ібн-ал-Бібі не відомо. "Половцями" могли бути і кримські і лукоморські половці і, можливо, саксини [6]. А "загадковим князем" міг бути лише хтось з старших князів, або найближчий прикордонний князь, які підтримували постійні зв'язки з половцями. В Південно-Західній Русі в цей час волинські Романовичі і Мстислава Удалий (? – 1228) зять половецького хана Котяна вели боротьбу за Галич з уграми [7]. Мстислав Київський (1212-1223), не міг надати допомогу половцям, так як був у ворожих

відносинах з ними підтримуючи тісні зв'язки з ворогами половців – Чорними клобуками (нащадки печенізько-огузьких племен). Прикордонне із степом Переяславське князівство фактично втратило княжий стіл і перетворилося на звичайну фортецю на Руському пограниччі [8]. Окрім того, саме Переяславське і Київське князівство найбільше страждали від половецьких набігів, тому відношення до половців тут було негативне.

Чернігово-Сіверське князівство від половецьких набігів страждало мало і відношення до нього степовиків було інше ніж до інших руських земель. Воно було викликане перш за все географічним фактором, адже землі князівства заходили клином у степ до берегів Азовського моря. Завдяки цьому у чернігово-сіверських князів і половецьких ханів були спільні інтереси. Перш за все це були спільні вигоди від користування транзитними шляхами. Спільність інтересів призвела до того, що між обома землями зав'язались не тільки мирні, але і дружні відносини: обидві сторони були в однаковій мірі зацікавлені в розвитку транзитного руху в південно-руських степах. Розвиток цих торгівельних шляхів був тісно пов'язаний з європейською торгівлею. В даному випадку гальмування давніх шляхів левантійської торгівлі призвело до розвитку нових торгівельних шляхів через половецько-руські степи. Маючи тісні стосунки з половцями чернігово-сіверські князі часто використовували їх допомогу в усобицях. Половці були надійним захистом для князівства, яке знаходяться між Західною і Північною Руссю, вело постійні війни з сусідніми князівствами. [9] В 1221-1222 рр. на чернігівському столі перебував Мстислав Чернігівський (?-1223). Він підтримував постійні контакти з половцями, а отже міг мати значні торгівельні інтереси в Криму. В 1221-1222 р. він не згадується в княжій міжусобиці на Русі. Крім того, на території Чернігівського князівства, що займало зону Полісся могли вирощувати льон. Ібн-аль-Бібі вказує, що руський князь розплатився з турками льоном. А.Якубовський обережно висловлює припущення на основі регіонального вирощування льону, що в війні з сельджуками брав участь рязанський князь [10]. Археологічні дані вказують, що в середньовіччі розводили льон переважно в Поліському регіоні, до якого географічно входять і Чернігівське і Рязанське князівства [11].

Відносини Рязанського князівства з половцями були неоднозначні. З одного боку вони були ворожі (останні походи на половців в 1150 і 1199 рр., з іншого – князі здружилися з половецькими ханами і вступали з ними в родинні зв'язки. Їх же князі використовували в усобицях. Так, в 1208 р. в боротьбі за рязанський стіл Олег, Гліб і Ізяслав привели з собою половців [12]. В цьому ж році Всеволод Велике Гніздо спалив Рязань, таким чином на довго її послабивши [13]. Гліб Володимирович зумів захопити рязанський стіл, але вирішив раз і назавжди позбавитись двоюрідних братів-конкурентів. Запросивши на бенкет він вбив шістьох, знов же при допомозі половців. Вцілів лише Інгварь Ігорович (?-1235), який спізнився на бенкет. Зібравши війська він в 1219 р. вигнав Гліба і Костянтина Володимировичів за межі князівства і захопив рязанський стіл, який тримав до завоювання монголами Рязані (1237 р.). Брати втекли до половців. В літописах Гліб більше не згадується, а Костянтин згадується у 1241 р. на службі у Ростислава Михайловича Чернігівського. Окрім того, в XIII ст. для Рязанського князівства пріоритетною була торгівля з Булгаром, а не з Північним Причорномор'ям. Торгівельний шлях з Тавриди по Дону занепав ще в XI ст. в зв'язку з приходом в Південноруські степи половців [14].

Отже, очевидно, що Інгварь Ігорович не міг підтримувати половців – вбивць своїх братів у конфлікті з сельджуками. В свою чергу Гліб і Костянтин Володимировичі, перебуваючи у вигнанні, не могли мати достатню кількість військ для надання допомоги половцям. Не могли вони також, як і рязанський князь примусити жителів Судака сплачувати митні збори на користь сельджукського султана, так як це місто не входило в сферу впливу рязанських князів. Ще менш реальним “загадковим князем” міг бути суздальський князь, який теж заключав військові союзи з половцями [15]. Необхідно відмітити і той факт, що не дивлячись на постійні контакти з поло-

вцями, ні рязанський, ні суздальський князі – не надали допомоги половцям у їх боротьбі з монголами в 1222–1223 рр. і під час вторгнення монголів в 1229-1233 рр. в Поволжя.

Це означає, що єдиним можливим князем, який брав участь в війні 1221–1222 рр. з турками-сельджуками, був Мстислав Чернігівський, або якийсь васальній йому князь, який діяв від його імені. Будучи впливовим руським князем, він міг заключати відповідні міжнародні договори. Окрім того, з Чернігівського князівства можна найшвидше отримати військову допомогу. Можливо керуючись цими ж інтересами, Мстислав Чернігівський виступив проти монгол на р. Калка в 1223 р. разом з іншими Мстиславами.

Література

1. Фехнер М.В. Некоторые сведения по истории русско-восточных экономических связей до середины XIII века // Международные связи России до XVII века. – М., 1961. – С. 54.
2. Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси. – М., 1967. – С.58.
3. Секирский С. Очерки по истории Сурожа IX-XV вв.-Симферополь, 1955. – С.18.
4. Бибииков М.В. Византийские источники XII – первой половины XIII в. по истории Руси, народов Северного Причерноморья и Северного Кавказа. – М., 1976. – С.13.
5. Якубовский А. Рассказ Ибн-ал-Биби о походе малоазийских турок на Судак, половцев и русских в начале XIII в. // Византийский временник. – Л. – 1928. – Т.25. – С. 53-76.
6. Плетнева С.А. Половцы. – М., 1990. – С.149.
7. Літопис Руський. – К., 1989. – С.376-379.
8. Коринный Н.Н. Переяславская земля в X–первой половине XIII в. – К., 1984. – С.10.
9. Ляскоронський В.Г. Сиверские князья и половцы перед нашествием на Русь монголов. – Казань, 1913. – С. 1-2.
10. Якубовский А. Рассказ Ибн-ал-Биби о походе малоазийских турок на Судак, половцев и русских в начале XIII в. – С.62.
11. Кирьянова. О составе земледельческих культур Древней Руси X–XV вв. // СА, № 4, 1979. – С. 72-84.
12. Иловайский Д. И. Рязанское княжество. – М., 1997. – С.47, 60-61.
13. Изидинова С.Р. Половцы: Мифы и исторические реалии. – Севастополь, 1995. – С. 59.
14. Иловайский Д. И. Рязанское княжество. – М., 1997. – С.51-52, 67.
15. Изидинова С.Р. Половцы: Мифы и исторические реалии. – Севастополь, 1995. – С. 54.

Базиль Л.

РОЛЬ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УТВЕРДЖЕННІ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ НАШОЇ ДЕРЖАВИ

Одними з найважливіших завдань, поставлених суспільством перед школою у нинішній час, є виховання національної самосвідомості особистості, формування громадянина України, палкого патріота своєї Вітчизни.

У розв'язанні цього особлива роль належить саме мистецтву рідного слова – українській літературі. Адже твори художньої літератури містять у собі елементи естетичної насолоди, духовної радості. Вони, утворюючи в уяві читачів образну картину світу, мають значну вагу в фо-